

Píše Štěpán Zbytovský

(E*forum, 21. 04. 2022)

Kniha **Adély Grimes *Neusachliche Verhaltenslehren in der Prager deutschen Literatur*** (2020) vznikla jako disertace na olomoucké germanistice. Zaměřuje se na tři dosud ne snad neznámé, ale zřídka blíže zkoumané a interpretované romány – *Malenski na cestách* [*Malenski auf der Tour*] Otto Roelda (vl. jm. Rosenfeld), *Děti jednoho města* [*Kinder einer Stadt*] Hanse Natonka a *Blanche čili Ateliér v zahradě* [*Blanche oder Das Atelier im Garten*] Paula Kornfelda. Romány, z nichž mimochodem žádný dosud nebyl přeložen do češtiny, zasazuje do kontextu estetiky a antropologie tzv. nové věcnosti, který pro německou literaturu z českých zemí byl dosud zohledňován jen okrajově.

Členění knihy je věcně logické a přehledné. Autorka nejprve připomíná základní rysy nové věcnosti jako uměleckého programu a souvisejících konceptů společnosti – a vychází přitom z klíčových textů literatury k tématu od dobových komentářů a kritik po práce Wielanda Schmieda a zejména Martina Lindnera a Sabiny Beckerové. Ve třech kapitolách se pak zaměřuje postupně vždy na jednoho autora a jeho román. Na životopisný medailonek přitom navazují kapitoly k „příslušnému“, pro interpretaci románu klíčovému aspektu typicky novověcného obrazu člověka a společnosti: Pro Roeldův román to jsou nová pojetí práce a zaměstnání a fenomén obchodních cestujících (s. 46–56), pro Natonkův je to sport jako „nové náboženství“ (s. 117–134), pro Kornfeldův pak partnerská láska a obraz „nové ženy“ (s. 188–197). Výklady k samotným románům uvozují vždy informace o dosavadní sekundární literatuře, dějinách jejich vzniku a kritických ohlasech, poté následují informativní a výstižné popisy kompozice a vypravěčského aranžmá, funkce vyprávěného prostoru a konstelace a vývoje figur. Pendantem zmíněných sond do novověcné mentality jsou rozbor stěžejních motivických okruhů a topoi románů. Nejprve jde o zobrazení moderních pracovních vztahů, životní zkušenosti obchodníků, jatek jako metafory společnosti a motorizované dopravy a mobility v *Malenski na cestách* (s. 67–101). V *Dětech jednoho města* funguje sport jako model chování protagonistů nejen ve sportovním kontextu, ale nakonec i ve válce a pracovním (žurnalistickém) prostředí (s. 151–178), pro *Blanche* se pozornost zaměřuje na vykreslení ženských charakterů nepochybně v rozporu s dobovou představou „nové ženy“ a jejich mužských protějšků (s. 214–261). Zatímco Roeldův epizodický román o obchodním cestujícím Malenském je nakonec interpretován jako text jednoznačně a takřkajíc afirmativně ztvárňující model „chladného“ chování (s. 102) a v hlavních parametrech odpovídající estetice vyprávění nové věcnosti (s. 103), je u Natonka indikováno využití modelu „sportovního“ chování, který však jeho protagonisté naplňují jen zčásti, ve smyslu stupňování výkonu a utužení vůle, ne však v morálním ohledu respektu k zásadám fair

play a rovnosti šancí (s. 179). Kornfeld se pak ve svém románu o zasněné Blanche podle autorky pokouší „popsat ex negativo, jaké důsledky může mít způsob života, který není v souladu s dobovým novověčným pojetím“ (s. 199) a zároveň překonat jednostrannosti novověčného konceptu „chladné“ osoby (s. 263).

Tyto výklady a teze jsou formulovány s větší či menší mírou diferencovanosti, argumentační suverenity a přesvědčivosti – ale v zásadě jim nelze nikde upřít věcnou relevanci a oprávněnost vzhledem ke zvolenému interpretačnímu konceptu.

Zajímavý je i poukaz na obrazovou aluzi obálky nového vydání Roeldova románu (1987) na obálku slavného románu Arthura Millera *Death of a salesman* (1949). Jako řada pojednání o třech románech je kniha nepochybně přínosná. Jejím slabším článkem je bohužel v titulu zmíněný dvojí rámec, který má tyto tři části propojovat.

Za méně problematickou mám jeho první složku – vztažení k nové věčnosti a jejím souvislostem na rovině mentality, reflexe společnosti a místa jedince v ní. Obsáhlé téma bylo potřeba shrnout velmi stručně, místy se tak ale děje trochu nepřehledným způsobem. Úvodní kapitola si klade za cíl vyjasnit pojem „věčnosti“ jako součást dobového diskurzu a „nové věčnosti“ jako historického stylu. Jistě není úkolem knihy to, co již činili jiní (zejm. Beckerová) – detailně zmapovat programový diskurz nové věčnosti. Shrnutí hlavních charakteristik v obecně přijímané typologii epochy (aniž by byly problematizovány) nicméně trochu těžká mezi vybranými citáty dobových svědků a soupisy znaků společnosti, kultury a literatury, takže místy není jasná obsahová linka výkladu. Například v jedné z podkapitol první části, *Architektura a sociologie velkoměsta*, se nejprve zaměřuje na užití slova „sachlich“ ve slavné eseji Georga Simmela *Die Großstädte und das Geistesleben* (1903), poté na požadavky vyslovené v programovém textu funkcionalisty Bruno Tauta (*Die neue Wohnung*, 1924), pak na charakteristiku novověčné literatury z pera Martina Lindnera, vrací se zpět k Adolfovi Loosovi a odtud přechází k architektům Bauhausu, k rozšířenému obrázku velkoměst „zlatých dvacátých“ a k Döblinovu pohledu na Berlín jako moderní město. Jde o sestavu spíš namátkou dokládající rozšířenost podobných charakteristik životního prostoru člověka, aniž by byly jasně vyznačeny rozdíly mezi různými kontexty citovaných vyjádření, nebo odstíny mezi „věčností“, „zchlazením“ (s. 17), „všedností“ či „realistickým a pravdivým“ (s. 18) popisem. „Hedonistický noční život“ (s. 18) jako součást obvyklého vnímání dobových metropolí je ve výkladu zmíněn, ale otázka vztahu tohoto fenoménu k pojednávané věčnosti položena není. Zřetelněji by mohly být rozlišeny parafráze dobového programového diskurzu od mínění pozdějších vykladačů; Sabina Becker reflektuje, že se někteří zástupci nové věčnosti zpočátku označovali za „nové naturalisty“, ale nevyslovuje – jak autorka implikuje – literárněhistorickou tezi, že nová věčnost je poslední fází naturalismu (s. 22).

Východiskem pro autorčino vymezení novověčné etologie resp. modelů chování (Verhaltenslehren), jež sleduje v jednotlivých románech, je studie Helmuta Lethena *Verhaltenslehren der Kälte* (1994), který na kulturu a společnost Výmarské republiky aplikoval pojem „kultury hanby“ (užívaný předtím např. Ruth Benedictovou), zatímco pro předcházející expresionistickou dekádu je příznačná „kultura viny“. Zde by mohlo

být vyzdvíženo, že Lethen se v této typologii opíral o rozbor dobových filozofických, psychologických, sociologických a antropologických textů, mezi nimiž roli korunního svědka hrál Helmuth Plessner. Jeho antropologie z 20. let je zmíněna docela zastutě v souvislosti s konkurencí přirozeného a mechanického pojetí lidského těla ve vztahu k románům o sportu (s. 132), měla však nepochybně širší záběr a je relevantní pro všechny pojednávané romány (k tomu srov. např. Wolfgang Eßbach et al. [ed.]: *Plessners ‚Grenzen der Gemeinschaft‘. Eine Debatte*, Suhrkamp, 2002).

Výše vyslovená výtka se nicméně zejména vztahuje k literárněhistorickému rámci „pražské německé literatury“. Ta figuruje mj. jako jedno z literárních teritorií, v němž se nová věcnost uplatnila mimo hranice Německa. Zmíněna je skutečnost, že ještě začátkem 30. let před Hitlerovým nástupem k moci vyšla v Německu řada novověcných románů, a že po „konci“ této literatury mohla ještě vycházet v ČSR (s. 19); i povšechný obrázek celkových souvislostí tohoto směru by jistě měl být zakotven v širším kontextu poukazy na rakouskou literaturu do roku 1938 a kontinuity novověcné estetiky po nástupu nacismu v těchto zemích. Obojí dokládá například tvorba Rudolfa Brunngrabera, zmíněného v rámci jednoho letného výčtu. Ten je ostatně uzavřen příznačnou a v různých obměnách opakovanou aditivní formulkou „zmínku si zaslouží také“ (román *Jaś, der Flieger* Augusta Scholtise; s. 21). Ale zpět k samotné „pražské německé literatuře“.

Nejen (ale také) diskutabilní označení *Malenského* jako „pražského románu“ (s. 28; tematicky jistě nejde o román o městě Praze) vede k otázce po pojmu „pražské německé literatury“, který je obsažen v titulu knihy i jedné z kapitol. Přestože autorka cituje *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder* (2017) a zmiňuje obecně jeho podněty k „novému vyměření“ tohoto literárního teritoria, sama se nijak nestaví ke kritice pojmu „pražská německá literatura“, vyslovené nejen autory tohoto kompendia. Vychází rovnou z toho, že v pojednáních o tomto (nerereflektovaném) předmětu se stále klade důraz na etapy od nástupu moderny po expresionistickou dekádu a tzv. „pražský kruh“, ale autoři a texty zde pojednávané jsou obětí „vyloučení“ (s. 29) nové věcnosti z tohoto literárního okruhu. Vlastně ale není jasné, z čeho byla vyloučena, a tudíž není zřejmá hodnota nápravy této chyby – protože není jasné autorčino pojetí „pražské německé literatury“ (a zda ji vlastně potřebuje). Nevyplývá ani implicitně z uvedených kritérií výběru románů, která mají ex post legitimovat (s. 33n.) již předtím popsanou volbu textů (s. 28n.), neboť kromě „formální a/nebo tematické“ příslušnosti k nové věcnosti (Kornfeldův román je interpretován spíše jako její „zkreslující zrcadlo“ [Vexierspiegel; viz titul kapitoly, s. 198–269]) a doby vzniku kolem roku 1930 předpokládá, že autora „lze“ (s. 33) přiřadit k německé literatuře Prahy – a vyhýbá se třeba otázce, nakolik resp. dle jakých kritérií i Natonekův román, který vyšel dvacet let po autorově odchodu z Prahy (s. 108), patří k „německé literatuře z Prahy“ či „pražským německým románům“. Odůvodnění, že se Natonek do Prahy záhy vrátil, je zde poněkud zavádějící, neb autor po necelých čtyřech letech z Prahy nadobro odešel. Kornfeldův román zase vznikl doložitelně od roku 1933, po autorově návratu do Prahy; uvedeným kritériím výběru je přiblížen zmínkou, že na něm snad pracoval již od roku 1927/28 (s. 202; zdroj informace není uveden;

Margarita Pazi ji v práci *Fünf Autoren des Prager Kreises* uvádí jako ústní sdělení Ludwiga Marcuse). Kromě této patrné rozmanitosti vztahu pojednávaných románů ke zdejší německé literatuře (ať už jakkoli definované) se kniha nijak neovyslovuje k otázce, jaké místo by nové věcnosti obecně mělo být vymezeno v „pražské německé literatuře“ nad rámec těchto tří románů a zda tu (vedle citovaného Maxe Broda) docházelo k literárněkritické reflexi či diskusím o nové věcnosti.

Jestliže kniha vychází z teze, že nová věcnost byla z celkového obrazu německé literatury v Čechách či „pražské německé literatury“ vytěšňována, bylo by namísto závěrem diskutovat, jakým způsobem se tento celkový obraz mění po zahrnutí novověcné tvorby. Závěr se nicméně soustředí na (jinak přehledné a funkční) shrnutí výkladů k jednotlivým románům a navržení dalších, jež by bylo do množiny nové věcnosti v českých zemích zahrnout. Jednotlivé studie k Roeldovi, Natonkovi a Kornfeldovi však nepochybně stojí za pozornost stejně jako pojednávané romány a dokládají mj. úzké (byť i kritické) sepětí jejich tvorby s dobovým literárním diskurzem v Německu.

Adéla Grimes: *Neusachliche Verhaltenslehren in der Prager deutschen Literatur*. Olomouc: FF UP, 2020, 292 s.

www.ipsl.cz